

Psikoloji ve Ahlak

Halil Ekşi
Durmuş Ümmet

Tartışma Soruları

- Sizden terapi-danışma desteği almaya gelen danışanınız, sizi hafta sonu kendi restoranına yemeğe davet etmektedir. Nasıl bir tutum izler ve danışanınıza nasıl bir açıklama yaparsınız?
- Danışanınız seansta size hukuksal anlamda bir suç işlediğini, size çok güvenerek bunu sadece sizinle paylaştığını ifade etti. Neler yaparsınız?
- İlerleyen seanslarda danışanınızın sorununun sizin eğitiminizi aldığınız konuların dışında bir problem olduğunu fark ettiniz. İzleyeceğimiz yol, atacağımız adımlar neler olur?
- Size yönlendirilen danışanınızın maddi olanaklarının seans ücretini karşılamayacak düzeyde olduğunu öğrendiniz. Nasıl bir yol izlersiniz?
- Danışanınız dindar biri olduğunu ve sorunlarının üstesinden inançları ile geldiğini ifade etti. Nasıl bir tutum sergilersiniz?

Giriş

Bir uğraş alanının meslek olarak tanınmasının kıstaslarından biri, o iş alanının faaliyetlerini sürdürürken uyması gereken ahlak kurallarının alanın uzmanlarınca belirlenmiş ve alanın çalışanlarınca kabul edilmiş olmasıdır (Yeşilyaprak, 2011). Bir mesleğin etkinliklerinin asıl amacı olan ve aslında o uğraşın meslek olarak kabul edilmesinde bir diğer temel koşul olan "toplumda bir ihtiyaç karşılıyor olma" koşulu (Kuzgun, 2000) da ancak ahlaki-etik ilkelerin varlığı ile yerine getirilebilir. Yani meslek bu şekilde başkalarına somut veya soyut bir ürün/hizmet üretilebilir, sunulabilir. Ahlaki kuralların varlığının bu esas fonksiyonun yanında, aslında ahlaki kuralların o mesleki çalışma alanında gösterdiği vazgeçilmez başka işlevler de mevcuttur. Bahsedilen bu işlevlerin psikoloji alanında nasıl somutlaştığını, alanın kendi bağlamı içinde ele almak daha açıklayıcı olacaktır.

Psikoloji insanın duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını başkalarıyla kurduğu etkileşimi de hesaba katarak bütünlük içinde inceleyen bir bilim dalıdır (R. L. Atkinson ve R. C. Atkinson, 1999) ve kısacası konusu insandır. İnsanla bu denli iç içe olan, tüm odağını insana çevirmiş bir disiplin alanının, insanın doğasında yer alan ahlak, etik, değer gibi kavramları dikkate almaması mümkün değildir. Psikoloji dünyasında yer edinmiş ahlaki/etik ilkeler esasen insanın yararını hedef alır. Örneğin, insanın davranış nedenlerini anlamak için psikoloji alanında yapılan deneylerde deneklerin beden ve ruh sağlıklarının koruma altına alınması, yürütülen terapi-danışma süreçlerinde kullanılan terapötik tekniklerde danışanın kötüye kullanılmaması, seans ücreti belirlerken hizmetin verildiği yerin sosyoekonomik koşullarına göre esnekliklere gidilmesi ve bunlara benzer, ileride ayrı ayrı açıklanacak olan, bir çok tutum ve tavır psikoloji alanında ahlaki kuralların tanımlanmış olması ile ilgilidir ve son tahlilde insanın faydasına dönüktür.

Psikoloji alanındaki “insanın iyiliğine/mutluluğuna” dönük olma olgusuna, Batı felsefesinde Platon’un ahlak ve Aristoteles’in erdem anlayışında (Cevizci, 1993; Tekerek, 2007), İslam düşüncesinde ise kutsal kitap Kur’an-ı Kerim’deki ayetlerde, Hz. Muhammed’den nakledilen hadis-i şeriflerde ve birçok İslam âliminin eserinde rastlamak mümkündür. Bu bağlamlarda tartışılabilir ve ilgili alanyazınında, insanın nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışan bir konu alanı olarak tabir edilen “erdem etiği” kavramı psikoloji dünyasında üzerinde durulan bir kavram olmuştur (Han, 2015; Webber, 2013). Kendine en çok “pozitif psikoloji” akımında yer edinen erdem etiği, yukarıda ifade edilen ve ister seküler ister dinî temelli bakış açıları fark etmeksizin Antik Çağdan günümüze uzanan ya da başka bir tabirle günümüze uyarlanan bir kavram olmuştur (Güngör, 1995). İnsanın mutluluk/iyilik kaynaklarının neler olduğuna vurgu yapan, var olan olumlu yönlerin korunup güçlendirilmesini amaç edinen ve bozulmuş olandan çok işleyen, sağlıklı olana yönünü çevirmiş olan pozitif psikoloji akımında da nihai amaç insanın “iyiliği”dir (A. Akın ve Ü. Akın, 2015). Bu nihai amacın gerçekleşmesi ise psikoloji alanının geliştirmiş olduğu ahlaki/etik ilke ve kurallarla mümkündür. Bireyin “iyiliği” vurgusunun yanında ahlaki/etik ilkeler aşağıdaki temel işlevleri de sağlarlar (Bond, 2016; Taşdan ve Yalçın, 2007; Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği [Türk PDR-Der], 2013):

- i. İş alanının beklenen hedeflerine ulaşmasını sağlamak,
- ii. İş alanının gelişmesine katkıda bulunmak,
- iii. Mesleğin toplumsal saygı ve kabulünü artırmak,
- iv. Uygun olmayan davranışlara sahip meslek elemanlarını tespit etmek,
- v. Bir konu yasallaşmadan önce o konuda toplumsal duyarlılığı sağlamak,
- vi. Denetleme sürecinde hukuksal süreçleri kolaylaştırmak.

Mesleğin ahlaki/etik ilkelerinin neler olduğunun somut bir şekilde ortaya konması, karşılaşılabilecek çeşitli durumlarda bir psikoloğun/danışmanın nasıl bir tavır sergilemesi gerektiğini ona gösterecek yol haritası işlevini de görür. Gerekli durumlarda danışman bu ilkelere göz atar ve ne yapacağı hususunda netlik kazanır. Ancak zaman zaman, hele ki psikoloji alanı gibi insanla çalışılan bir meslekte, etik ikilem yaşanacak durumlar ile karşılaşılabılır. Ülkemizde, alanın birçok yerinde karşılaşılabilecek etik ikilem konuları ile ilgili yeterli bilimsel çalışmanın olmaması, bu konunun üzerinde daha çok durma önerisini ortaya çıkarmaktadır (Kolay-Akfert, 2012). Etik ikilem, danışma sürecinde ortaya çıkan bir durum karşısında iki veya daha fazla seçim yolunun bulunması şeklindeki çatışmalı durumları izah etmek için kullanılan bir kavramdır (Ergene, 2004; Koocher ve Keith-Spiegel, 2008). Bu seçeneklerden birini seçmek diğerlerinin yanlış olduğunu göstermeyeceği gibi, seçilen yol da her zaman en doğru yol olarak değerlendirilmeyebilir. Bu tarz karar durumlarında (ikilem durumlarında) izlenmesi gereken yol, daha önceki emsal durumları araştırarak ne yapıldığını incelemek, ahlaki-etik kurallara diğerlerinden daha çok uygun olan seçeneğin belirlenmeye çalışılması olacaktır (Tosun, 2005). Psikolog/danışman sistematik ve mantıklı bir düşünme biçimi geliştirmeli (Berggren, Begat ve Severinsson, 2002), kâr-zarar dengesini, evrensel insan haklarının önceliğini göz ardı etmeden aynı zamanda danışanın içinde yaşadığı kültürel koşulları göz önüne alarak bir karar verme sürecine girişmelidir. Örneğin; bir lise öğrencisinin madde kullandığını, bundan kurtulmak istediğini ancak ailesi bu durumu öğrenirse kendisine fiziksel şiddet uygulama ihtimalinin olduğunu dile getirdiği bir durumda aileye doğrudan haber verip vermeme veya öncelikle gencin koruma altına alınmasını sağlamaya yönelik atılacak adımlara karar vermede birçok değişkeni göz önüne almak gerekir. Son tahlilde, bir psikolog/danışman etik ikilem durumlarında çoğunlukla tek başına karar vermek yerine meslektaşları ile konsültasyon ve süpervizyon çalışmaları yaparak bu ikilemi çözmeye çalışmalıdır.

Tüm bu söylemleri daha spesifik bir zemine oturtmak amacıyla hem ulusal hem de uluslararası alan literatüründe kabul bulan psikoloji alanının ahlaki-etik kurallarını ayrı başlıklar altında (var olma nedenleri ve işlevleriyle ele alarak) incelemek daha anlamlı olacaktır.

Psikolojide Temel Ahlaki İlkeler/Etik Kurallar

Psikoloji alanında, dünyada en çok kabul gören etik kodlar Amerikan Psikoloji Birliği (APA) ve Amerikan Psikolojik Danışma Birliği (ACA) tarafından tanımlanmış ve Türk Psikologlar Derneği (TPD) ile Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği (Türk-PDR-Der) tarafından, birbirini destekleyici ve doğrulayıcı nitelikte, ülkemize uyarlanmıştır. Unutulmamalıdır ki, bir bütün olarak temel ilgi-

li alanı insan olan ve aşağıdaki şemada ahlaki/etik kuralları gösterilmiş olan psikoloji alanının bu kuralları evrensel bir nitelik taşımakla beraber her kural kendi öz kültürü içinde yoğrularak ele alındığında anlam kazanacaktır. Bu görüşten hareketle evrensel bakış açısını asla ihmal etmeyerek, onun yanında kendi kültürel yapı taşlarımıza basa basa ahlaki/etik durumlarla ilgili zihinsel tartışmalarımızı yapmak *doğruya* ulaşmada en aydınlık yol olacaktır. Bu rasyonelden hareketle ahlaki/etik kurallar daha net anlatımlarda bulunmak ve örneklemeler yapabilmek adına Şekil-1’de şematize edilmiştir

İçinde yaşadığınız toplumun kültürel değerlerinin neler olduğunu ve bu değerlerin o kültürün insanların duygu, düşünce ve davranışlarına nasıl yön verdiğini tartışınız.

Şekil-1. Psikolojide Ahlaki-Etik Kurallar

Yetkinlik Sınırlarını Bilme: Ülkemizde ruh sağlığı alanında çalışma yapan meslek elemanlarının yetiştirilmesinde üç temel kaynak bulunmaktadır: Tıp fakültelerinden mezun olan hekimlerin yetiştirildiği psikiyatri uzmanlık alanı, fen-edebiyat fakültelerinin psikoloji lisans programları ve eğitim fakültelerinde bulunan psikolojik danışmanlık ve rehberlik lisans programları. Bu temel eğitimlerin ardından lisansüstü düzeyde ise klinik psikoloji, uygulamalı psiko-

loji, temel psikoloji, gelişim psikolojisi, bağımlılık psikolojisi, aile danışmanlığı vb. birçok eğitim programı bulunmaktadır. Bu çeşitlilik bir yandan uzmanlaşmayı sağlama ve alanı zenginleştirmeyi getirirken diğer yandan uzmanlık ve yetkinlik sınırlarında birçok karmaşayı ve farklı görüşleri doğurmaktadır.

Bu anlamda bir psikolog/psikolojik danışman aldığı eğitim(ler) çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin belirlediği ve ilgili mesleki derneklerin vurguladığı yasal çalışma hak, sınır ve kurallarına bağlı kalmak zorundadır. Ne tür problemleri olan vakalarla çalışabileceğini bilmeli, etik sınırlarının neler olduğunun farkında olarak mesleki faaliyetlerini sürdürmelidir. Kendi sınırlarını aşan veya uzmanlık alanı içinde olmayan durumları fark ettiğinde ilgili alan uzmanlarına danışanı sevk (refere) etmeli, bunu yaparken gerektiğinde ilgili alan uzmanları ile iletişime geçmelidir (Türk PDR-Der, 2013; Türk Psikologlar Derneği [TPD], 2004) Aksi durum, danışanın iyileşmesine engel olabileceği gibi zarar görmesine, hatta daha kötü bir hâle gelmesine neden olacaktır. Bu durumda iş ahlakına uygun olmayacak ve bir etik ihlal meydana gelmiş olacaktır.

ÖRNEK OLAY

Eşiyle birlikte aile terapisine gelen Bilal Bey ilerleyen seanslarda terapistte madde bağımlısı olduğunu ve madde kullanımı yüzünden eşiyle çok sık kavga ettiklerini paylaşmıştır. Terapist, bu durumu fazla önemsememiştir. Bilal Bey ile eşinin terapi sürecinde arası düzeldikten sonra madde kullanımı problemi ile kendisi ilgilenmeyi düşünmüştür. Ancak bir hafta sonra Bilal Bey madde krizi geçirirken eşi ile şiddetli bir kavga etmiş ve Bilal Bey bu kavgada eşini bıçakla ciddi şekilde yaralayarak polis tarafından tutuklanmıştır.

Çözüm: Aile terapistinin madde bağımlılığı konusu uzmanlık sınırlarının dışındadır. İnsan hayatına mal olabilecek böyle bir sonuç yaşamamak adına, Bilal Bey'in hızlıca madde bağımlılığı ile ilgili bir sağlık kuruluşuna sevk edilmesi, diğer yandan sürecin izlenmesi iş ahlakı için önem arz etmektedir.

Psikolog/psikolojik danışman kendi uzmanlık sınırlarının dışında bir vakaya hizmet vermeye kalkışmamalı, böyle bir durumu ilerleyen süreçlerde fark ederse danışanı hemen ilgili alan uzmanına sevk etmelidir.

Danışma süreci danışan ile danışman arasında devam eden, mahremiyeti son derece yüksek bir süreçtir. Öyle ki, danışanlar seanslarda yeri geldiğinde en özel sırlarını, en mahrem yaşantılarını danışmanlarına açarlar. Bu durum aslında farkındalığın daha farklı bir ifade ile psikolojik olarak iyileşmenin ön koşullarından biridir. Danışma süreci başlamadan önce danışanlara gizlilik sı-

nırlarının neler olduğunu, hangi durumlarda ne tür adımlar atılması gerektiğini ve atılacağını izah eden maddeler “bilgilendirilmiş onay formu”nda açıkça belirtilir (Corey, 2008).

Terapi/danışma sürecinde danışanların paylaştıkları özel sırların, kişisel bilgilerin, yaşantıların vb. üçüncü şahıslarla paylaşılması mümkün değildir. Bunlar kayıt altına alınıyor ise kayıtların gizliliğini korumak yine danışmanın yükümlülüğündedir (Allan, 2015). Aksi durumlarda danışan, danışma sürecinin verimi için son derece mühim olan güven duygusunu kaybeder, ardından ya süreçte, direnç diye tabir edilen kendini artık açmamayı tercih eder ya da daha beklendik bir seçenek olan danışma sürecini terk eder. Böyle bir durumda danışan yasal anlamda bazı haklar elde ederek terapisti/danışmanı hukuki mercilere şikâyet etme ve cezalandırılmasını sağlama hakkına sahiptir. Ancak, terapi/danışma sürecinde danışanın kişisel bilgi ve paylaşımları ile ilgili bazı özel hususlar bulunmaktadır (Bond, 2016; TPD, 2004; Türk PDR-DER, 2013):

- i. Danışanın paylaştığı bilgi yasal anlamda suç teşkil ediyorsa (cinayet işlemiş, birini yaralamış, gasp etmiş, tecavüz-taciz etmiş veya böyle bir ihtimal taşıma gibi) danışanın bilgilendirilmesi şartıyla bu bilgilerin (danışmanın kendini de koruma altına alması kaydıyla) yasal birimlere bildirilmesi zorunludur.
- ii. Danışanın paylaşımı yasal anlamda kendisine yönelik işlenmiş bir suç ise (taciz-tecavüze uğramış olmak, şiddete maruz kalmak, malına zarar verilmiş olmak gibi) ve danışan 18 yaşın altında ise yine zaman kaybetmeden yasal birimlerin bilgilendirilmesi esastır. Ancak danışan 18 yaşının üstünde ve kendi kararlarını verebilecek psikolojik sağlığa sahip ise yasal hakları konusunda bilgilendirmek veya bilinçlendirmek adına başvurabileceği yerler konusunda aydınlatılması yeterlidir.
- iii. Danışanın paylaştığı bilgi kendisine yönelik bir zarar verme durumu veya olasılığı içeriyor ise (intihar düşüncesi, madde kullanma gibi) danışanın bilgilendirilmesi koşulu ile yakınlarının bilgilendirilmesi esastır.
- iv. Danışma sürecinde danışanın kimlik bilgileri, adresi, problemi gibi konularda mahkeme kararı ile bilgi isteniyor ise bu bilgilerin ilgili birimlerle paylaşılması gerekir.
- v. Danışanın problemi, danışma sürecindeki yaşantıları gibi konular süpervizyon eğitimlerinde veya derslerde eğitim amaçlı, meslekte yeni yetişenlere örnek olması amacıyla, danışanın bilgisi dâhilinde ve kimlik bilgileri saklı tutulmak koşulu ile paylaşılabilir.

ÖRNEK OLAY

Lise 3. sınıf öğrencisi Orçun okul psikolojik danışmanına, sınıf arkadaşı Güney'in uyuşturucu kullandığını hatta birkaç kez kendisinin de denediğini söylemiştir. Ancak bunu söylediğini Güney'le veya kendisinin ailesiyle paylaşırsa kendisine ciddi şekilde zarar verebileceklerini ifade ederek bu yüzden danışmanından kimse ile paylamamasını stemiştir. Danışman hem kendisi için hem de arkadaşı için bu durumun düzeltilmesi için neler yapabileceklerini tartışıp onu sürece çekmeye çalışmış ancak Orçun şiddetle karşı çıkmıştır.

Çözüm: Okul psikolojik danışmanın böyle bir durum karşısında bu durumu gizli tutmayarak, hem Güney hem de Orçun'un zarar görmemesi adına izlemesi gereken adımlar: Orçun'u kendisinin ve arkadaşının iyiliği adına atması gereken adımlar hakkında bilgilendirdikten sonra, okul müdürünü bilgilendirmesi ve müdür aracılığı ile, öğrencilerin ailelerinden görebilecekleri muhtemel zararlara karşı koruma altına alındıktan sonra ailelerinin bilgilendirilmesi, çocukların tedavi sürecine sevk edilip bu sürecin takip edilmesi gerekir.

Psikolog/psikolojik danışman yanda belirtilen özel hususlar dışında danışanına dair her türlü bilgiyi saklı tutmak ve gizliliğini muhafaza etmekten yasalar karşısında birinci derecede sorumludur.

Danışan-danışman ilişkisi kurmak tamamıyla gönüllüğe dayalı bir süreçtir (Şahin, 2015). Yani, ancak danışan psikolojik yardım talebinde bulunduğu zaman bu süreç başlar ve devam eder. Psikolojik yardım ilişkilerinde iş ahlaki gereği zorlama yoktur ve danışan istediği sürece danışma devam eder. Gönüllü olarak seanslara başlamış olan bir danışan herhangi bir zamanda bu süreci sonlandırmak isterse yine karar ona bırakılmalıdır. Elbette gönüllülük ilkesinde de bazı istisnai durumlar söz konusudur:

- i. Danışan eğer mahkeme kararı ile psikolojik yardım sürecine dâhil edildi ise (öfke kontrolü, madde bağımlılığı tedavisi, sürücü belgelerinin yeniden verilmesi için psikolojik destek alma zorunluluğu gibi) gerekçeleri açıklanarak danışma sürecine başlaması ve devam etmesi, eğer etmiyorsa durumun ilgili birimlere bilgilendirilmesi gerekir.
- ii. Danışanın kendi kararlarını verebilecek psikolojik ve zihinsel sağlığa sahip olmadığı sağlık kuruluşlarınca tespit edilmiş ise ve psikolojik yardım alması söz konusuysa tedavi sürecine başlanmalıdır.
- iii. Danışan reşit değil ise (özellikle de çocuklar) ve psikolojik yardım alması gereken bir durum söz konusu ise destek süreci başlatılmalı ve yasal velisi istediği sürece devam etmelidir.
- iv. Reşit olmayan danışanların psikolojik yardım/tedavi gerektiren bir durumu söz konusu ise ve yasal velisi buna yanaşmıyor ise hukuki birimlerin bilgilendirilmesi zorunludur.

ÖRNEK OLAY

Yürütülen grup terapisinin 4. oturumunda Canan Hanım süreçten yarar görmediğini ifade ederek danışma sürecini sonlandırmak istemiştir. Gruptaki diğer üyeler buna karşı çıkmış ve grubun amaçlarına ulaşması için kendisine ihtiyaçları olduğunu söylemişler ve danışmandan bu konuda Canan Hanım'ı ikna etmesini istemişlerdir.

Çözüm: Danışmanın bu durumda diğer üyeleri gönüllülük konusunda bilgilendirmesi, isteyenin istediği zaman ayrılma konusunda özgür olduğunu vurgulaması, Canan Hanım'ın neden kalmasını istediklerini gözden geçirdikten sonra kararı danışanın kendisine bırakmalıdır.

Kaçıncı seans olursa olsun danışan ne zaman danışma sürecini bitirmek isterse karar ona bırakılmalı, asla zorlayıcı olunmamalıdır.

Özerkliğe Saygı Gösterme: Kişinin başkalarının güdümü altında kalmadan bağımsız hareket edebilmesi, kendi kararlarını alabilmesi olarak tanımlanan özerklik (Andersen, 2000), özellikle psikoloji alanının önemli ahlaki/etik ilkeleri arasındadır. Psikolojik yardım sürecinde "danışanın kendi sorunlarını çözmesine yardım etmek" tanım ve vurgusu psikoloji dünyasında birçok kuramsal bakış açısı ve uzmanı tarafından yaygın olarak kabul gören bir görüştür (Egan, 2004). "Balık vermek yerine balık tutmayı öğretmek" deyişinde de olduğu gibi danışanlara seçeneklerini gözden geçirtip kendi kararlarını vermeleri, yaşam sorumluluklarını almaları, başkalarına göre değil de öncelikle kendi özellik ve değerlerine göre adımlar atmaları gibi konularda beceri kazandırmak bir bakıma terapi/danışma sürecinin amaçları arasındadır. Bu çerçevede, danışanlar onlar adına karar almamızı talep etseler bile seçeneklerinin ve muhtemel kararlarının, bu kararların olası sonuçlarının üzerinde beraber durarak neyin kendisi için en iyi/doğru olduğu kararına, gerekçeleri ile bizzat kendilerinin varmalarını sağlamak gerekir. Bir başka deyişle, danışana bir birey olarak güvenmek, onun kendi kararlarını alabilme gücüne inanmak ve ona da bunu aşlamak gerekir. Çünkü terapi/danışma dediğimiz iş tavsiye/öğüt verme işi değildir; mevcut seçenekleri fark ettirme ve kişinin kendi doğrusuna ulaşmasına yardım etme işidir (Girgin, 2014). Kendi kararlarını alabilme yetisine sahip olmayan kişiler adına karar verme yetkisine sahip olanların yasal veliler olduğu, yasal veliler yoksa devletin görevlendirdiği kişiler olduğu unutulmamalıdır.

Danışanın yaşam sorumluluklarını yüklenme, onun adına karar alma kısacası özerkliğe özen göstermeme eş zamanlı bazı riskler içerir. Örneğin terapistin/danışmanın danışanı adına almış olduğu bir karar olumsuz bir durumla sonuçlandığında danışan suçlayıcı olacaktır ve hatta duruma göre yasal haklar elde edebilecektir. Bunun ötesinde bu ahlaki olmayan tutumdan dolayı danışan zarar görmüş olacaktır. Diğer yandan danışanın kendi gücünü ona

göstermeden onun adına seçimler yapmak danışanı zayıflatacak ve terapist/ danışmana karşı bağımlı olmasına neden olacaktır. Takdir edilir ki, danışana birçok zarar verme olasılığı olan bu tarz tutum ve tavırlar iş ahlakına uygun olmayan durumlardır.

ÖRNEK OLAY

Matematik öğretmeni Murat Bey seansta bir özel okuldan iş teklifi aldığını, mevcut işinden istifa edip bu yeni işi kabul edip etmeme konusunda yoğun sıkıntılar yaşadığını, bu durumdan bir an önce kurtulmak için de danışman hangi seçeneği uygun görüyor ise onu seçip rahatlayacağını söylemiş ve onun adına bu kararı verme konusunda danışmada ısrarcı olmuştur.

Çözüm: Alınacak kararın Murat öğretmenin kendisine ait bir sorumluluk olduğunu ve kendi kararını aldığı daha sağlıklı bir adım atmış olacağını vurguladıktan sonra her iki seçeneğin de çeşitli açılardan ele alınması ve son kararı danışanın almasının sağlanması gerekir.

Danışan sizden onun adına bir şeyler yapmanızı, biriyle onun adına konuşmanızı ya da bir kararını onun yerine almanızı talep ettiğinde ona gerekçeleri ile bu ahlaki/etik ilkeyi açıklayınız.

Çoklu İlişkilere Girmeme: Psikoloji alanında iş ahlakı denildiğinde akla gelen en temel ilkelerden biri de çoklu ilişkiler ilkesidir. Çoklu ilişkiler ilkesi, aslında aynı nedene bağlanabilecek iki ayrı durumda açıklanabilir. Birincisi, danışman-danışan ilişkisi içinde bulunan kişiyle başka herhangi bir ilişki biçimi kurulamayacağı; ikincisi ise zaten yaşamımızda başka bir rolde bulunan (aile bireyleri, tanıdıklar, öğrenciler gibi) kişilerle de terapi/danışma ilişkisi içine girilemeyeceğidir (TPD, 2004; Türk PDR-Der, 2013). Ortak bir dinamikten hareket edilecek olursa da her iki durumun ahlaki/etik ilkelere olan uygunsuzluğunu ayrı ayrı ele almak yararlı olacaktır.

Terapi/danışma yardımı almak için gelen danışan danışmana veya danışman danışana zaman zaman bazı duygular geliştirebilir. Aslında psikolojinin öncü kuramcılarında S. Freud bu durumu *aktarım (transferans)* ve *karşıt aktarım (karşıt transferans)* kavramları ile açıklamış ve geliştirilen duyguları terapide/danışmada danışanın iç dünyasını anlamak için bir araç olabileceğini ifade etmiştir (Geçtan, 2012). Ancak onun dışında diğer kuramcılar bu kavrama, terapötik sürece zarar vereceği için, çoğunlukla karşı çıkmışlardır. Danışanla olası ne tür ilişkilerden kaçınılması gerektiği somutlaştırılacak olursa şunları sıralayabiliriz:

i. Danışanlarla duygusal ya da cinsel bir ilişki kurulamaz,

- ii. Danışanlarla ahabplık, arkadaşlık vb. tarzı bir ilişki geliştirilemez, seans dışında görüşülmez,
- iii. Danışanlarla borç alma verme, seans ücretini bir mal veya hizmetle ödetme veya karşılıklı bir mal alıp satma söz konusu olamaz,
- iv. Danışanlardan maddi değeri olan hediyeler kabul edilmez veya onlara hediye verilmez.

Bu tarz ilişki biçimlerinin getireceği kaçınılmaz sonuç, danışma sürecinde olmazsa olmaz bir kavram olan *objektiflik* olgusuna getireceği zarardır. Ne danışan ne de danışman terapi/danışma sürecine bulaşan ahabplık, sevgililik gibi diğer duygularla, bu süreçte birbirini danışman ve danışan olarak göremeyecek ve psikolojik yardım sürecinin teknik olarak aldığı bu ciddi zarar süreçten beklenen faydanın elde edilememesine neden olacaktır (Allan, 2015). Bir psikolog/psikolojik danışman çoklu ilişkinin geliştiğini fark ettiği noktada ilk olarak süpervizyon desteği alarak bu süreci sağlıklı şekilde yürütmeye çalışmalıdır. Ancak bu durumun önüne geçilememesi durumu söz konusu olursa danışanla bu durum ayrıntılı bir şekilde konuşularak, danışan mutlaka başka bir uzmana sevk edilmek koşulu ile danışma sürecinin sonlandırılması gerekir.

Çoklu ilişkiler olgusunun ikinci boyutu, daha önce de bahsedildiği gibi, yakınlarımızla terapi/danışma ilişkisi içine giremeyecek olmamızdır (Corey, 2008; Koocher ve Keith-Spiegel, 2008). Sıklıkla yakınlarımız psikolojik zorlanma zamanlarında bu taleple gelebilirler. Bu tarz kurulacak bir psikolojik yardım ilişkisi yine aynı dinamik olan *objektiflik* olgusuna zarar verir. Takdir edilir ki terapi/danışma sürecinde yeri geldiğinde en özel ve mahrem konular ele alınır. Ancak yakınlarımızla devam eden ve edecek olan sosyal ilişkilerimiz bu özel paylaşımlara engel olacak ya da danışman hizmet verdiği yakınına hiçbir zaman tam anlamıyla objektif yaklaşamayacaktır. Her iki ihtimalde de iş ahlakına aykırı bir tutum sergilenmiş olacak ve terapi/danışma sürecinden beklenen hedeflere ulaşmak söz konusu olmayacaktır. Yakınlarımızdan böyle bir yardım talebi geldiğinde öncelikle gerekli açıklamalar yapılmalı daha sonra danışma sürecine başlanmayarak başka bir uzmana onları (tercihen bizim yakın olmadığımız bir meslektaşla) sevk etmek en uygun davranış olacaktır.

ÖRNEK OLAY

Erkek arkadaşından yeni ayrılmış ve bu yüzden yaşadığı sıkıntılardan dolayı danışmaya devam eden Suzan Hanım danışmanı Öner Bey'e aşık olmuş ve bunu sms yollayarak ona itiraf etmiştir. Birkaç gün sonra seansları olan Öner Bey seansta ne yapacağını, nasıl davranacağını bilememektedir.

Çözüm: Böyle bir durumda Öner Bey'in süpervizyon desteği alması, hem bu süreci doğru yönetmesi hem de gelecekte bu tarz durumlarla karşılaştığında nasıl bir tavır sergileyebileceği konusunda mesleki tecrübe kazanması adına en doğru adım olacaktır.

Bu vakada atılacak en ahlaki adım, danışan ile seansta bu beklentisinin karşılanmasının etik olarak mümkün olmayacağını konuşulması, böyle bir ilişkinin yürütülen profesyonel süreçte nasıl zarar vereceğinin izah edilmesidir. Danışanın ısrarcı olması durumunda, danışanın başka bir uzmana yönlendirilmesi yapılarak, sürecin sonlandırılması gerekir.

Danışan size veya siz danışana karşı olumlu ya da olumsuz herhangi bir duygu geliştirdiğinizde ilk yapılması gerekenin süpervizyon almak olduğunu unutmayınız.

Bireysel ve Kültürel Farklılıklara Saygılı Olma/Duyarlı Olma: İnsanların bazı ortak yönleri olsa da esasen insanlar birbirlerinden birçok yönden farklıdır. Cinsiyet, sosyokültürel özellikler, inanç veya inancını yaşama biçimi, gelir düzeyi, sosyal statü, siyasi görüş, cinsel yönelim, kişilik özellikleri, yaşam tarzları vb. epeyce bireysel farklılıklar her bireyi biricik/şahsına münhasır kılar. Psikoloji, modernist bakış açısının doğurduğu determinist bakış açısı gereği her ne kadar insan davranışlarını anlamaya yönelik yürüttüğü bilimsel çalışmalarda genellemelere gitmeye gayret etse de bu genellemeler tüm insanlara uygun olamamakta ve katı neden-sonuç mantığıyla açıklanamayan birçok durumla karşılaşmaktadır. Psikoloji dünyasında günümüzde artık postmodernist bakış açısının getirdiği öznel bakış açısı gereği katı genellemelerden, daha esnek genellemelere ve bireyin kendi öznelliğine vurgu yapan eğilimlere yer verilmektedir (Demir, 1996). *Çok kültürlü* psikoloji yaklaşımı olarak dillendirilen bu eğilim, her danışanın kendi sahip olduğu özellikler bağlamında ele alınmasının ve her danışanın şahsi özelliklerine saygı duyulmasının vurgusunu yapar (Bond, 2016; Corey, 2008; A. E. Ivey, M. B. Ivey, Myers ve Sweeney, 2013).

Kendisi de bir insan olan psikoloğun/psikolojik danışmanın muhakkak ki kendisi de diğerlerinden farklı özelliklere sahiptir. Ancak mesleğin ahlaki bakış açısı, danışmanın kendi sahip olduğu özelliklerini danışma odasında ikinci sı-

raya koyup, öncelikle danışanın özelliklerini tanıma ve bu şahsına özgü özelliklerinin danışanın tutumlarına nasıl etkide bulunduğunu anlamaya çalışmasını gerekli kılar. Aynı zamanda danışan ne özellikle gelirse gelsin onu olduğu gibi kabul etmek (*koşulsuz kabul*) ve sadece insan olması nedeniyle değerli bulmak gerekir. İnsanları etiketlemek veya sahip olduğu herhangi bir farklılıktan dolayı danışanları değersiz bulmak, özelliklerini küçümsemek vb. mesleğin ahlaki ilkeleriyle tutarlı değildir. Aksi durum, yani danışmanın kendi sahip olduğu değerlerle danışanı değerlendirmeye çalışması ya da danışana sahip olduğu özelliklerle yargılayıcı bir biçimde yaklaşıyor olması terapi/danışma sürecinin bir diğer olmazsa olmazı olan *empati* olgusuna büyük zarar verir. Telifisi zor olan bu durumda, danışman danışanın baktığı pencereden bakamaz, onu anlayamaz ve kaçınılmaz olarak ona yardım edemez. Yardım vermek için bu mesleki unvanı almış olan ve kazancını bu yolla kazanan danışmanın, sırf kendi özelliklerinden sıyrılamaması ya da danışanı etiketleyici tutumlara sahip olması yüzünden kendinden beklenen faydayı gösterememesi iş ahlaki ile bağdaşamayacak bir durumdur. Danışan penceresinden bakıldığında; danışan anlaşılmadığını, yargılandığını fark ettiği anda hem içinde bulunduğu sürece hem de danışmana olan inancını yitirecek ve danışma ilişkisini sonlandıracaktır. Buna benzer durumlar ise mesleğin toplum içindeki saygı ve statüsüne onarılması güç zararlar verecektir. Bu yüzden etkili danışmanların çok değerli bir özelliği olarak ifade edilen *bireye saygılı olma* ilkesini (Hackney ve Cormier, 2008) ihmal etmemek gerekir.

Terapi/danışma sürecinde danışanı psikolojik yardım sürecine kabul etmeme durumunda bir istisna bulunmaktadır: Şayet danışanın sahip olduğu bir özellik veya getirdiği problem, danışmanın danışana yaklaşımında objektif olmasına engel olabilecek bir koşul arz ediyor ise (Bu danışmanın kendisinin daha önce yaşadığı bir problem de olabilir.) danışanın bilgilendirilerek başka bir uzmana yönlendirilmesi gerekir. Örneğin; kendisi çocukken ailesinden fiziksel ve duygusal şiddet görmüş bir danışman benzer bir vakayla çalışırken, sürece duygularını karıştıracağını düşünüyor ise ya da aldığı süpervizyona rağmen bu duygularından sıyrılamıyor ise bu tarz vakalarla çalışmamalıdır.

ÖRNEK OLAY

Farklı bir ülkeden sığınmacı olarak gelen ve bu yüzden kendine özgü kültürel değerlere sahip olan bir danışanla çalışmaya başlayan Psikolojik Danışman Deniz Hanım, danışanın olaylara yaklaşım biçimlerini anlamakta güçlük çekmekte, danışanın verdiği tepkileri genelde karşılaştığı durumlarla kıyasladığında oldukça farklı bulmakta ve şaşkınlığını seansta gizlemekte zorluklar yaşamaktadır.

Çözüm: Değişik özelliklere sahip danışanları anlamanın en kestirme yolu, yardım hizmetine başlarken önce danışanın sahip olduğu özellikleri ve bu özelliklerin ona ve olaylara yaklaşım biçimine nasıl yansıdığını ayrıntılı bir şekilde tanımaya çalışmak olacaktır. Danışan ve özellikleri kabul görüp ne kadar çok tanınırsa danışma süreci o denli yararlı olacaktır.

Danışanlarınızı dil, din, ırk, cinsiyet, sosyoekonomik statü, siyasi görüş vb. özelliklerinden dolayı yargılamadan, birbirleri ile mukayese etmeden, oldukları gibi kabul ederek mesleğin sürdürülebileceğini unutmayınız.

Dürüst/Saydam Olma: Danışma süreci sadece danışanın tanındığı bir süreç olmayıp aynı zamanda danışanların da danışmanı hem kişisel özellikleri hem de mesleki yeterlilikleri ile tanımaya çalıştığı bir süreçtir. Danışanlar danışma esnasında zaman zaman danışmanlarına nerede eğitim aldıkları, medeni durumları, yaşları, çocuk sahibi olup olmadıkları vb. konularda sorular yöneltilir. Kaldı ki danışmanlar danışanlarına ilk seansta, kendisiyle ilgili özel ayrıntılı bilgilere girmeden, temel bilgileri ve mesleki geçmişleri gibi konularla kendilerini tanıtmalıdır. Daha sonra danışanlardan gelen kendileri ile ilgili soruları da dürüst bir şekilde cevaplamalı, herhangi bir manipülasyon yoluna gitmemelidirler. Ayrıca psikolog/psikolojik danışman internet sitesi, broşür, kartvizit gibi kendine dair bilgileri gösteren ortamlara bilgilerini, ne eksik ne de fazla olmadan, gerçeği yansıtır şekilde koymalıdır. Özellikle mesleki özgeçmiş, mezun olunan okullar, alınan eğitimler, katılmış olduğu bilimsel toplantılar gibi konularda kendini doğru tanıtmayı iş ahlakı bakımından son derece önem arz etmektedir. Bazı meslek çalışanları danışanlarının, danışmana ait bazı özelliklerine (medeni durum, yaş, kültürel özellikler gibi) takılabileceği kaygısı taşımakta ve bu yüzden kendilerini saklayarak ya da özelliklerini danışanın kabul göreceği bir forma sokarak yansıtmaktadırlar. Örneğin, bekâr olmasının danışanları tarafından olumsuz karşılanacağını düşünen bir danışmanın seanslara yüzük takarak girmesi, kendisini evli biriymiş gibi yansıtmaması gibi. İş ahlakı ile örtüşmeyecek böyle bir yanıltıcı durumun danışan tarafından fark edilmesi, danışmana ve mesleğe olan güveni derinden sarsacak ve danışma sürecinden beklenen yararın görülememesine neden olacaktır.

Benzer bir sonuçla, dürüstlük/saydamlık ahlak ilkesinin bir diğer ifadesi şudur: Danışman danışanına karşı bazı olumlu veya olumsuz duygular, düşünceler geliştirebilir. Danışmanın danışanına geliştirdiği duygu veya düşüncüyü değiştirmeden ortaya koyabilmesi gerekir. Örneğin; seanslara sürekli olarak geç geldiği için danışanına karşı olumsuz duygular geliştirmiş bir danışman, seansta bu konuyu konuşurken nötr kalmamalı ya da bu durumu olumsuz bir durum olarak bulmuyormuş gibi yansıtmamalı, duygusu ve düşüncesi her ne ise uygun bir dille danışanı ile iç dünyasını olduğu gibi paylaşabilmelidir.

ÖRNEK OLAY

Ergenlik çağındaki çocukları ile ilgili yaşadıkları iletişim sorunları nedeniyle, bekâr ve çocuğu olmayan Psikolog Gözen Hanım'dan yardım almaya gelen bir anne-baba danışmana çocuğu olup olmadığını sormuştur.

Çözüm: Böyle bir durumda Gözen Hanım'ın herhangi bir endişe taşımadan kendine yöneltilen soruya doğru cevap vermesi ahlaki/etik anlamda önem arz eder. Alacakları yanıt sonucunda danışanlardan olumsuz bir tutum yansır ise (kendilerini anlamayacaklarını düşünmek gibi) danışman mesleğinin özelliklerini, uzmanlık alanlarını, aldığı eğitimleri danışanlarına uygun bir dille izah etme yoluna gitmeli; eğer danışanlar olumsuz tutumlarını sürdürür ise onları başka bir uzmana sevk ederek süreci sonlandırmalıdır.

Danışanlarınıza kendinizi tanıtırken, onlardan gelen soruları yanıtlarken veya onlarla ilgili herhangi bir konudaki görüşünüzü dile getirirken, ne az ne çok, tam olarak, doğru bir şekilde kendinizi yansıtır.

Dinî/Manevi Konulara Duyarlı Olma: Bireysel ve kültürel farklılıklara saygı ilkesinde değinildiği gibi, bireyi diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerinden biri, bireyin dinî inancı veya sahip olduğu inançlarını yaşama biçimidir. Devlet İstatistik Kurumu ve Diyanet İşleri Başkanlığının beraber yürüttükleri bir araştırmada, özellikle bizim kültürümüzde farklı din ve mezheplere ait bireylerin olduğu bilinmekle beraber, inancının biçimi ne olursa olsun, ülkemizde dinin hayatında yer edindiğini belirten kişi sayısı %90'ların üzerindedir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014). Kaldı ki insanın davranışlarında oldukça önemli bir etkisi olan din, sadece bireylerin içinde yaşayan subjektif bir tecrübe olarak kalmaz. Aksine somut bir şekil veya tavır hâline dönüşerek objektifleşir. Dinler ahlaki değerleri, ahlaki değerler de sosyal ve ekonomik hayatı şekillendirmektedir (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2010). Din, insanoğlunun duygularına, düşüncelerine, tasavvurlarına ve davranışlarına etki ederek bütün kişiliğine yansır ve günlük yaşamında tüm davranışlarına yön verir. Din, kişinin ruhi hayatının tüm boyutlarında, yani arzuları, korkuları, neşesi, kederi içinde, kişisel, toplumsal,

dünya ve ahiret ile ilgili bütün işlerini düzenleyen bir güce sahiptir (Yavuz, 1988). Dolayısıyla dinin insanların olaylara yaklaşım biçimlerinde, duygu, düşünce ve davranışlarında etkili olan, bunlara yön veren bir olgu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dinin insanları *iyiliğe*, daha açıklayıcı bir ifadeyle affetmeye, yardım etmeye, sevgi hissetmeye, tevekkül etmeye, anlayışlı olma ya vb. sevk etmesi nedeniyle insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyip kişinin psikolojik manada daha mutlu olmasına kaynak oluşturduğu bilinmektedir (Güler-Aydın, 2011; Westgate, 1996). Bu önemden hareketle, doğrudan insanla çalışan psikoloji dünyasının, hizmet verdiği bireyin dinî ve manevi yönünü yok sayması ya da danışanın kullandığı başa çıkma yöntemlerinde maneviyatı göz ardı etmesi verilen hizmeti ciddi şekilde eksik bırakacaktır.

Tahmin edilir ki, yaşadığı problemlerden bahseden bir danışanın terapi/danışma sürecinde manevi yönünden, dinin söylemlerinin kendisi üzerindeki etkisinden bahsetmesi büyük ihtimaldir. Özellikle ülkemizde dinin hayatında önemli bir yer kapladığını dile getiren nüfus oranının yüksekliği göz önüne alındığında, maneviyatı görmezden gelmek danışanı bir bütün olarak ele almamış olmaya işaret eder ki, bu iş ahlakına uymayacak bir tavır olur. Danışan terapi/danışma sürecinde dinî konuları dile getirdiğinde; probleminde, problemine yüklediğinde anlamda, sorunlarıyla başa çıkmada danışanın maneviyatı nasıl ve ne kadar kullandığına odaklanmak, danışanın sahip olduğu bu manevi kaynakları terapide bir araç olarak kullanmak verilen hizmetin amacına ulaşmasında hem daha doğru hem de kolaylaştırıcı bir rol oynayacaktır.

Aslına bakılırsa klasik psikanaliz, davranışçı kuram gibi bazı psikoloji yaklaşımları insan davranışlarını açıklarken bireyin manevi yönünü, dini yok sayar hatta buna şiddetle karşı çıkar (Köse, 2005). Dinî konuları bilimsel olarak değerlendirmeyen ve bunların terapi/danışma sürecinin bir parçası olamayacağını öne süren görüşleri, kendi toplumsal ve kültürel gerçekliklerimiz bağlamında anlamlı bulmak ve kabul etmek oldukça güçtür. Örneğin; geçirdikleri trafik kazasında kocasını kaybetmiş, bu kazada kendisi ve çocuğu kurtulmuş olan bir genç kadın danışmada bu durumu kendi zihinsel süreçleriyle açıklarken "*Allah'ın takdiri böyleymiş, kocamın vadesi dolmuş, kaderimiz böyleymiş ama hamd olsun Allah çocuğumu bana bağısladı.*" şeklinde bir söylemde bulunduğunda, yaşadığı zor zamanların üstesinden gelmede ona iyi gelen neler olduğu sorulduğunda "*Dua ediyorum, ibadetlerimi aksatmamaya çalışıyorum, eşim için dua okuyorum ve bunlar bana iyi geliyor.*" dediğinde bunu bilimsel bulmamak, danışma sürecinde bu dini etkilerin üzerinde durmamak o danışanın sahip olduğu manevi özelliklere saygısızlık anlamına gelir ki zaten böyle

bir durumda, bu danışanın danışman tarafından anlaşılmadığını hissetmesi yüksek ihtimaldir.

Dini, yaşamının önemli bir yerine koyan bir danışanla çalışırken onun bu manevi yönüne yönelik terapi/danışma sürecini şekillendirmek, baş etme stratejilerini daha çok bu yöne odaklamak şeklinde tanımlanabilecek *manevi yönelimli psikoterapi* son yıllarda dünyada da ülkemizde de üzerinde durulan konulardan bir hâline gelmiştir. Öyle ki, konuyla ilgili literatür incelendiğinde, dinî inanç, manevi tutum ve davranışların bireyin psikolojik iyi oluş üzerindeki güçlü pozitif etkisine ve manevi yönelimli danışma sürecinin terapiye/danışmaya olumlu katkılarına yönelik birçok bilimsel çalışma olduğu görülecektir (Folkman, 1997). Psikoloji dünyasındaki en yeni gelişmelerin yaşandığı Amerika Birleşik Devletleri'nde, Amerikan Psikoloji Birliği (APA) etiketiyle *manevi yönelimli psikoterapi* adıyla bir kitap yayımlanmış ve terapi/danışma sürecinde manevi/dinî konulara odaklanmanın pozitif yönleri vurgulanmıştır (Ekşi, Kaya ve Çiftçi, 2016). Din ve manevi tutum ve davranışlar sadece yaşanan problemlerin aşılmasında değil, aynı zamanda problemler yaşanmadan önceki süreçlerde de bir kalkan görevi görür. *Psikolojik sağlamlık* olarak adlandırılan ve bireyin karşılaşacağı sorunlar karşısında yılmaz özellikler sergilemesini sağlayan bu olgu dinî inançlar, manevi tutum ve davranışlarla daha güçlü hâle gelir. Dinî inanca sahip bireyler, yaşadıkları travmatik yaşantılarda bunları çok daha çabuk anlamlandırabilmekte ve bu anlamlandırma ise başa çıkmayı kolaylaştırmaktadır (Ayten, 2012; Koç-Yıldırım, 2014). Tüm bu açıklamalar ışığında, iş ahlakına uygun şekilde mesleğini icra eden bir psikoloğun/psikolojik danışmanın;

- i. Terapi/danışma sürecine gelen danışanın dinî inançlarına dair iyi bir gözlemci olması,
- ii. Danışanın problemi ve baş etme süreçlerinde dinî/manevi yöneliminin etkisine duyarlı olması,
- iii. Danışanın manevi özelliklerine göre, probleminin üstesinden gelmede manevi yönelimi sürecin bir parçası hâlinde görmesi,
- iv. Temel bilimsel kuram ve söylemleri göz ardı etmeksizin hizmet verdiği toplumun dinî/manevi yönlerini bilmesi ve buna uygun şekilde hizmetini sunması, mesleğinden beklenen amaçlara ulaşması adına ondan beklenen ahlaki tavırlar olarak sıralanabilir.

ÖRNEK OLAY

İşinde yaşadığı önemli maddi kayıplar ve buna bağlı yaşadığı iflas durumundan dolayı psikolojik sorunlar yaşayan Ali Bey, danışma sürecinde bu durumu Allah'ın takdir-i ilahisi olarak gördüğünde rahatladığını, şükür ve dua etmenin ona iyi geldiğini belirttikten sonra bu duruma danışmanının nasıl baktığını sormuş, bu şekilde bakmanın sağlıklı olup olmadığına yönelik görüşünün ne olduğuna dair danışmanına bir soru yöneltmiştir.

Çözüm: Danışanların dinî inançlarına, manevi yönlerine saygı duymanın ötesinde, danışmanların danışanların problemleri ile başa çıkmada maneviyatın olumlu yönüne duyarlı olmaları, danışanlarına bu yönelim iyi geliyorsa bunu desteklediklerini dile getirmeleri ve danışanın manevi baş etme kanalını desteklemeleri beklenir. Anlatımda da değinildiği gibi, problemlerle başa çıkmada maneviyat birçok birey için oldukça güçlü bir mekanizmadır.

Terapi/danışma sürecinde, danışanın dile getirdiği manevi/dinî söylemleri görmezden gelmek, danışanın hayatında önemli bir yer edinen dinî konuları yok saymak iş ahlakına uymayacak bir durumdur.

Mesleği Kötüye Kullanmama: Terapi/danışma hizmetlerinin özünde danışanın olaylara ilişkin olumsuz bakış açısını değiştirme, başka bir deyişle bilişsel yeniden yapılandırma ve böylece tutum değişikliği oluşturma süreci bulunur. Bu durum terapistin/danışmanın, bilişsel terapi yaklaşımına göre, danışanın terapiye/danışmaya gelmesinin nedeni olan olumsuz bakış açılarını keşfetmesine ve yerine daha farklı ve olumlu bakış açıları geliştirmesine yönelik bir süreç izlemeyi, bu değişimi sağlamaya yönelik terapi teknikleri kullanmayı gerektirir (Leahy, 2007). Danışmana, ne yaptığını bilen ve uzman gözüyle bakan danışanlar bu süreçte çoğunlukla kendilerini onun söylemlerine ve uyguladığı tekniklere bırakırlar ki işte bu noktada alanın ahlaki kuralları son derece önemli bir hâle gelir. Bu süreçte danışmanın, danışana herhangi bir değer aktarımında bulunmadan danışanın kendi gerçekliğini bulmasına, danışanın kendi öz değerlendirmelerini fark edip yeni şekillendireceği bakış açılarının da kendi özüne uygun olmasına yönelik çalışması, herhangi bir manipülasyonda bulunmaması iş ahlakı gereği zorunludur. Daha özet bir anlatımla danışman edindiği terapi becerileri aracılığı ile danışanı kendi gerçekliğine uydurmaya çalışmamalı, kullandığı terapi tekniklerinde (hipnoz, imajinasyon vb.) danışanın zaaf anlarını katıyen kötüye kullanmamalıdır. Bu açıklamaların yanında, psikoloji dünyasında iş ahlakı ve etik kuralları çerçevesinde mesleğin kötüye kullanılmaması adına aşağıdaki durumlara ayrıca dikkat etmek gerekir:

- i. Danışanın danışmana geliştirdiği güven duygusunu suistimal etmemek,
- ii. Danışanın maddi olanaklarını sömürücü tarzda (daha yüksek ücret talep etme, maddi olanaklarından çıkar sağlama gibi) davranışlara kalkışmamak,

- iii. Verilen ücret için ayrılmış olan zamanı doğru kullanma, hizmet süresini uzatmak için gereksiz ve zaman gerektiren etkinliklere girişmeme,
- iv. Danışanın danışmana geliştirebileceği bazı duyguları kendi çıkarları için kullanmama (kendine âşık etme, bağımlı hâle getirme, cinsel ilişkiye girme vb.),
- v. Danışanın sosyal statüsünü kendi çıkarı için kullanmama vb. (Bond, 2016; Koocher, Keith-Spiegel, 2008; TPD, 2004; Türk PDR-Der, 2013).

Yukarıdaki durumlara benzer tutumlar, bir terapistin/danışmanın mesleğini sürdürürken kesinlikle sergilememesi gereken davranışlardır. Bu ahlaki olmayan tavır ve davranışlar, meslekten beklenen amaçların dışına çıkmış olmaya işaret eder ki hem toplum içinde mesleğin saygınlığına hem de danışanın bizzat kendine zarar verir.

ÖRNEK OLAY

Danışma sürecinin başında belirledikleri amaçlarına ulaşmalarına ve psikolojik açıdan sağlığını yeniden kazanmış olmasına rağmen Faruk Bey danışmanına; danışma sürecine devam etmek istediğini ve ücretin herhangi bir sorun teşkil etmeyeceğini söylemiş ve bu konuda ısrarcı olmuştur.

Çözüm: Danışanların danışma sürecinden beklenen faydayı sağladıkları görülmesine rağmen bu tarz danışan beklentileri ile karşılaşılabilir. Bu gibi durumlarda, danışanla süreci sonlandırmanın gerekliliği konusu gündeme alınmalı, danışanın kendi yaşamına kendi başına devam edebilme becerileri gözden geçirilmeli ve danışanın maddi olanakları var diye asla süreci uzatma yoluna gidilmemelidir.

Danışanların maddi imkânlarını, sosyal statülerini, danışma için ayırdıkları süreyi, danışmana hissettikleri duyguları ve danışmanın sahip olduğu mesleki terapi becerisini kendi çıkarları doğrultusunda kullanması iş ahlakına aykırıdır.

Topluma Yönelik Sorumluluk Taşıma: Psikologlar/danışmanlar hizmet götürdükleri bireylere karşı sorumlu oldukları kadar hizmet verdikleri topluma karşı da sorumludurlar (Bond, 2016). Örneğin, bağımlı bir bireyin bu bağımlılıktan kurtulması için terapi/danışma yapan bir danışmanın sorumluluğu, öncelikle danışanı olmakla beraber, sadece tek tek danışanları değil toplumda bulunan diğer kişiler de olmalıdır (Allan, 2015). Böyle bir koşulda danışman bağımlılıkla ilgili toplumdaki tüm bireyler için önleyici çalışmalarda yer almalıdır. Benzer bir bakış açısıyla, iş ahlakı bağlamında, toplumsal sorumluluk taşıyan danışmanların aşağıda sıralanmış olan hususlara karşı duyarlı olmaları gerekir:

- i. Toplumdaki her kesimden insanı bilgilendirecek seminer, konferans, eğitim vb. etkinlikler planlamak ve düzenlemek,

- ii. Daha geniş kitlelere ulaşmak adına görsel, basılı, sanal medya ortamlarında bilimsel nitelikte eğitici ve öğretici açıklamalarda bulunmak,
- iii. Aileler, öğretmenler gibi insan yetiştiren kitlelere yönelik bilgilendirici çalışmalar yapmak,
- iv. İnsan yararına var olan ve hizmet veren dernekler, sivil toplum kuruluşları gibi oluşumlarda yer almak,
- v. Maddi olanakları özel psikolojik yardım almaya yetmeyen kişileri devletin ilgili birimlerine yönlendirmek, imkânları koşullarında bizzat kendisi de temsili ücretlerle hizmet vermek,
- vi. Kendi meslek alanı ile ilgili devlet politikalarının oluşturulmasında görüşlerini aktif olarak bildirmek,
- vii. Doğal afetler, terör saldırıları vb. toplumsal travmaların yaşandığı durumlarda genel toplumun ruh sağlığını onarmaya yönelik çalışmalarda yer almak,
- viii. Topluma yarar sağlayacak olan, alanı ile ilgili bilimsel araştırmalar yapmak ve yapılan çalışmaları desteklemek.

Bu tarz çalışmaların içinde bulunmayan bir danışmanın kendisi de bizzat toplumdan soyutlanmış olur ki kendi toplumundan ve toplumsal gerçeklerinden uzak bir danışmanın, o sosyal yapı içindeki bireylere sağlıklı şekilde hizmet götürmesi olanaksızdır. Dolayısıyla, ahlaki olarak bir danışmanın toplumun *iyiliği* ve *yararı* için olan çalışmalarda en önlere yer alması beklenir.

ÖRNEK OLAY

Yaşadığı bölgede gerçekleşen terör saldırısının ardından yaşadığı psikolojik problemlerle danışmana gelen Mustafa Bey, kendisinin yaşadığı problemlere benzer hatta çok daha ciddi durumda olan ancak danışma almak için imkânı olmayan birçok insan olduğundan, onlardan kiminin haberi olmadığından ve hiçbir şey yapılmadığından bahseder. Bu noktada danışmanın yapabileceği bir şey olup olmadığını sorar.

Çözüm: Belirtildiği üzere bir danışman kendi danışanına karşı olduğu kadar topluma karşı da sorumlu olduğunu bilerek bu durumda sivil toplum kuruluşlarını, devletin ilgili birimlerini vb. bilgilendirmeli ve böylece problem yaşayan toplumdaki diğer insanların da gerekli yardımları almasını sağlamalıdır. Gerektiğinde kendisinin de bu çalışmalarda aktif olarak yer alması beklenir.

Psikolog/danışman içinde yaşadığı toplumun ruh sağlığını koruyucu çalışmaların içinde aktif roller almalıdır.

Kendine ve Meslektaşlarına Yönelik Sorumluluk Taşıma: Bir psikoloğun/danışmanın asli işi sıkıntı yaşayan, problemlerini aşma konusunda zorlanmalar yaşayan bireyleri dinlemek ve onlarla beraber bu problemlerin çözümüne yönelik yollar bulmaya çalışmaktır. Dolayısıyla zamanının büyük kısmını göre-

ce *keyifsiz* olarak adlandırılabilir hikâyeleri dinlemeye ayıran danışmanın kendi ruh sağlığını da gözetmesi gerekir. Örneğin; bir yandan sürekli olarak ağlayan, diğer yandan çıkmazda olduğunu ve bir çare beklediğini, yaşamdan keyif alamadığını, mutsuz olduğunu vb. dile getiren insanları dinlemek ve onların taleplerini karşılamak gerçekten meslek çalışanını zorlayıcı bir durumdur. Psikoloji alanı verdiği hizmet süreci içinde tükenmişlik sendromu yaşamaya, yıpranmaya müsait meslek alanlarından biridir. Bu nedenle alanının çalışanlarının, her şeyden önce kendi iyilikleri için daha sonra danışanlarına nitelikli hizmet verebilmeleri adına; sadece ihtiyaç duydukları zamanlarda değil düzenli aralıklarla bizzat kendilerinin de psikolojik danışma hizmetleri gerekir. Yine zorlanma yaşadıkları durumlarda da süpervizyon hizmetine başvurmaları etkili danışmanların önemli özelliklerinden biri olarak görülen “psikolojik bakımdan sağlıklı olma” ilkesi adına (Hackney ve Cormier, 2008) vazgeçilmez bir durumdur.

Psikologlar/danışmanlar çalışma alanlarına göre zaman zaman davranış kontrolünü sağlayamayan, örneğin antisosyal kişilik bozukluğu olan, öfke denetimi olmayan, saldırgan tip şizofrenik vb. bireylerle de çalışmaktadır. Kapalı bir odada bu tip kişilerle birebir çalışan ruh sağlığı uzmanlarının kendi beden ve ruh sağlıklarını korumaya yönelik tedbirler almaları veya çalıştıkları kurumlardan bu tedbirleri talep etmeleri gerekir. Bu noktada, beklenmedik tehlikeli durumlarda masalarında bir zil bulundurmaları, uyarı verildiğinde onlara yardımcı olabilecek koruma görevlilerinin bulundurulması veya riskli görüşmelerin aynalı odalarda yapılması gibi ve bunlara benzer koruyucu çalışmaların yapılması gerekir.

Kendine sorumlu olmayı önemseyen bir psikoloğun/danışmanın aynı zamanda kendini verimli hissetmediği zamanlarda danışma hizmeti vermemek, kendi beden ve ruh sağlığına yönelik olumsuz durumlarda devreye sokabileceği bir sigortaya sahip olmak, gerektiğinde meslektaşları ile konsültasyon sürecine girmek gibi durumları da göz önünde bulundurması (Bond, 2016), iş ahlakı temelinde, mesleğini sağlıklı şekilde sürebilmesi için gerekli olan durumlara örnektir.

Psikoloji alanının çalışanları kendilerine yönelik sorumlularının yanında, aynı kuldarda yürüdükleri meslektaşlarına yönelik de birtakım sorumluluklar taşımaktadır. Bu sorumlulukların yerine getirilmesi, bir yandan mesleğin gelişmesi ve hizmetlerini çok daha nitelikli bir şekilde sürdürmesine yardımcı ederken diğer yandan her bir meslek çalışanının yeterliliklerini de artırır. Psikologların/danışmanların iş ahlakını göz önünde bulundurarak meslektaşlarına yönelik sorumluluklarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- i. Mesleğin gelişmesine katkı sağlayan bilimsel araştırma bulgularını meslektaşları ile paylaşmaya açık olmak,
- ii. Meslektaşları ile bir araya gelerek mesleki gelişimin yollarını aramaya yönelik fikir alışverişinde bulunmak, beraber bilimsel çalışmaların içinde yer almak,

- iii. Meslektaşlarının uzmanlık ve yeterlilik alanlarına saygı duymak,
- iv. Uzmanlık alanlarına ve yeterliliklerine göre birbirlerine vaka sevkinde bulunmak,
- v. Alanda ahlaki ilkelere uygun davranmayan meslektaşlarını fark ettiğinde gerekli uyarıları yapmak, buna rağmen olumsuz davranışlarında ısrarcı meslektaşlarını bağlı oldukları derneklere bildirmek,
- vi. Stajyer veya mesleğe yeni başlayan meslek elemanlarının yetişmelerine yönelik bilgilendirmelerde bulunmak, herhangi bir bilgi saklama yoluna gitmemek,
- vii. Bir danışanın eş zamanlı başka bir danışmanla da görüştüğünü fark ederse danışanın bilgisi dâhilinde, o meslektaşı ile görüşmek ve danışanın sadece bir uzmanla sürece devam etmesini sağlamak, meslektaşı buna yanaşmıyorsa kendisi yardım sürecini sonlandırmak. (Bu noktada genel kanaat, önce başlamış olan sürecin devam etmesi yönündedir ancak asıl karar danışana bırakılmalı ve sadece bir yardım sürecine devam etmesinin gerekliliği ona izah edilmelidir.)

ÖRNEK OLAY

Psikolojik Danışman Fidan Hanım, meslektaşı Kenan Bey'den; özel hayatında yaşadığı problemlerden dolayı kendisinden yardım alan bir danışanın aynı zamanda Fidan Hanım'dan da aynı nedenle danışma yardımı aldığını öğrendiğine yönelik bir e-mail almıştır. Mailde Kenan Bey telefon numarasını yazmış ve bu konuyla ilgili kendisi ile görüşmek arzusu içinde olduğunu eklemiştir.

Çözüm: Bu tarz durumlarda meslektaşı ile Fidan Hanım'ın iletişime geçmesi, kurdukları bu iletişimden muhakkak danışanın haberdar edilmesi, danışanın beklentileri göz önüne alınarak ya Kenan Bey'le ya da Fidan Hanım'la sürece devam etmesi sağlanmalıdır.

Psikolog/danışman bir yandan kendi beden ve ruh sağlığını korumaya yönelik tedbirleri ihmal etmemeli, diğer yandan mesleğin gelişimine büyük katkılar sağlayacak olan, meslektaşlarına karşı beklenen sorumluluklarını da göz ardı etmemelidir.

Mesleki Gelişmede Sürekliliği Sağlama: Daha önce sık sık vurgulandığı üzere psikolojinin odağı insandır. İnsan ise içinde yaşadığı toplumdan soyutlanamayacak bir varlıktır ki içinde yaşadığımız toplumsal yapı sürekli değişim göstermektedir. İnsan davranışlarını doğrudan veya dolaylı birçok şekilde etkileyen ve değişimi özellikle son yıllarda çok daha hızlı yaşanan toplumsal yapı gerçeği, insanla ilgilenen psikoloğun/danışmanın kendini sürekli yenilemesini zorunlu kılar. Bu zorunluluk en çok da karşısındaki danışanı anlama ih-

tiyacında kendini belli eder. Örneğin, çok da geriye gitmeden, 2000'li yılların başında psikoloji eğitimi verilen lisans programlarında *siber zorbalık, teknoloji ve internet bağımlılığı* gibi kavramlardan hiç bahsedilmezdi. Çünkü o yıllarda teknoloji bu kadar yaygın değildi. Ancak günümüzde neredeyse her bireyin sahip olduğu bir internet bağlantısı ve en az bir akıllı telefon, tablet, dizüstü bilgisayar vb. bulunmaktadır. Bu durum, bahsi geçen ve psikolojik anlamda problem olarak ele alınan olguları beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda psikoloji alanında çalışan bir meslek elemanının;

- i. Kendini mesleki anlamda yetiştirirken insanı etkileyen bütün güncel gelişmeleri takip etmesini,
- ii. Güncel gelişmelerden bahseden bilimsel dergi, konferans, kongre vb. takip etmesini,
- iii. Mesleğini icra ederken hizmet içi eğitimlere katılmasını zorunlu kılar (TPD, 2004; Türk PDR-Der, 2013).

Aldığı eğitimleri yeterli gören, yeni ve bilimsel geliştirmeleri takip ederek kendini mesleki anlamda geliştirmeyen bir danışmanın kendisinden "*anlaşılma- yı*" bekleyen danışanına yardımcı olması mümkün olmayacaktır. Bu yüzden mesleki gerekliliklerini yerine getiremeyecek olmak ise iş ahlakına aykırı bir durum olacak, mesleğin verimliliğini olumsuz yönde etkileyecektir.

ÖRNEK OLAY

Danışmanına, arkadaşlarının bir sosyal paylaşım sitesinde grup kurduklarını ve orada oyun oynadıklarını ancak kendisinin onların bu gruplarına katılmaya çekindiğini ifade eden bir lise öğrencisine danışmanı; bu sosyal paylaşım sitesini daha önce duymadığını, internet üzerinden nasıl grup kurulduğunu aklının almadığını söylemiştir. Genç danışman ailesine, danışanını geri kafalı bulduğunu, onu anlamadığını bu yüzden seanslara devam etmek istemediğini söylemiştir.

Çözüm: Bir danışmanın muhakkak ki var olan bütün teknolojiye hâkim olması mümkün değildir. Ancak danışman olarak gençlerin en çok etkileşim içinde oldukları teknolojileri ve bunların onları nasıl etkilediğini bilmesi, bunun için de bilimsel yeniliklerden bahseden yayınları takip etmesi gerekir.

Danışanlara etkili bir şekilde hizmet verebilmek ve meslekten beklenen hedeflere ulaşabilmek için bir psikoloğun/danışmanın kendini sürekli geliştirmesi, bunun için de bilimsel çalışmaları yakından takip etmesi gerekir.

Konsültasyon ve Süpervizyona Açık Olma: Her psikoloğun/danışmanın kendi mesleki yetiştirme şekline, daha çok çalıştığı vaka türüne, hizmet götürdüğü grubun sosyokültürel özelliklerine vb. göre daha çok veya az hâkim olduğu çalışma alanları vardır. Örneğin, bir danışman ağırlıklı ekonomik düzeyi yüksek bireylerle çalışıyorsa maddi olanaksızlık yaşayan bireylere hizmet götürmekte zorlanabilir ya da çoğunlukla çocuklarla çalışan bir danışman ergenlere hizmet verirken bazı tıkanmalar yaşayabilir. Bir danışmanın, iş ahlakı gereği, bu gerçeğin farkında olması ve her yaştan ya da kültürel yapıdan bireyle etkili şekilde çalışabileceğine dair bir yanılığa düşmemesi gerekir. Bu tavır çerçevesinde, konsültasyon (*müşavirlik*) ve süpervizyon olmak üzere iki önemli kavram karşımıza çıkar ki, her iki kavram da danışmanın danışanına yardım verirken hem kendi mesleki yeterliliklerinin artmasına hem de danışanına en doğru şekilde yardım etmesine yardımcı olur. Terapi/danışma sürecindeki konsültasyon ve süpervizyonun hangi durumlarda gerekli olduğu ve gerekçelerini ayrı ayrı ele almak yararlı olacaktır.

Konsültasyon (*müşavirlik*) bir vakanın çözümlenmesinde, ona etkili bir yardım hizmeti planlanmasında ve sunulmasında, aynı alanda çalışan meslek elemanlarının bir araya gelerek iş birliği yapmaları, fikir alışverişinde bulunmalarıdır. Bir başka deyişle, farklı bakış açıları, fikirleri, yaklaşım tarzlarını aynı potada eriterek vakanın çözümünde *en doğruya* ulaşma çabasıdır. Konsültasyon çalışması yürütülürken;

- i. Danışana birebir hizmet götüren danışmanın, danışanın sorunuyla ilgili bilgileri eksiksiz şekilde meslektaşlarına sunması, danışanın ancak kimlik bilgileriyle ilgili gizlilik ilkesine uygun davranması,
- ii. Uzmanların, danışanla ilgili gözlem, görüş ve önerilerini mümkün olan en objektif tutum içinde aktarmaları,
- iii. Konsültasyon hizmetlerinde gönüllük ilkesine riayet etmeleri,
- iv. Vakanın tartışması yapılırken uzmanların, birbirlerinin görüş ve önerilerine saygılı olmaları,
- v. Vaka çözümlemesi yapılırken kişiden ziyade probleme odaklanmaları vb. hususların göz önünde bulundurulması gerekir.

Süpervizyon ise meslekte yeni olan, mesleki bilgi ve becerilerini arttırmaya çalışan, çalıştığı vakaya en etkili şekilde hizmet götürmeyi isteyen meslek elemanının, alanında tecrübeli (kendisinden daha uzman olan) birinin deneyim, görüş ve önerileri doğrultusunda çalışması olarak adlandırılır. Psikoloji alanında, özellikle lisans eğitiminin ardından, ahlaki/etik bir kural olarak, danışanlara hizmet vermeye başlar başlamaz eş zamanlı olarak süpervizyon hizmetine de başlamak gerekir. Aksi durumda danışana faydadan çok zarar verme olasılığı vardır. Esasen, özellikle mesleğin başında olmakla beraber, mesleğin her aşamasında süpervizyon hizmetlerini önemsemek, danışanlara yardım ederken

tıkanılan veya zorlanılan her durumda süpervizöre başvurmak, vakanın çözümlenmesinin yanında ne yapılacağına bizzat karar verilemeyen durumlarda (örneğin, danışmada kendini tehdit altında hissettiğinde, danışandan zarar görebilme ihtimali söz konusu olduğunda vb.) süpervizyon hizmeti almak, danışmanın hem kendini daha rahat hissetmesine hem de mesleğini daha doğru şekilde yürütmesine yardımcı olacaktır. Süpervizyon çalışması sürdürülürken;

- i. Süpervizörün, hizmet verdiği danışmana karşı destekleyici ve cesaretlendirici olması,
- ii. Süpervizörün, süpervizyon sürecinde tüm bilgi ve tecrübesini aktarmaktan imtina etmemesi ve danışmanı en iyi şekilde yönlendirmeye çalışması,
- iii. Süpervizörün, bir yandan vakayla ilgili bilimsel açıklamalar yaparken diğer yandan danışmanı rahatlatıcı (mesleki beceri kazandırarak) davranışlar sergilemeyi göz ardı etmemesi,
- iv. Süpervizörün, danışmanla herhangi bir *çoklu ilişki* geliştirmemesi,
- v. Süpervizörün, verdiği hizmet için belirlediği ücretin makul ölçülerde olması, genel standartların dışına çıkılmaması,
- vi. Danışmanın süpervizyon hizmeti alırken, vakasıyla ve kendi uygulamalarıyla ilgili bilgileri dürüst, doğru biçimde süpervizöre aktarması,
- i. Danışmanın, süpervizörün verdiği bilimsel önerileri dikkatle izleyip, titizlikle uygulaması, mesleki ahlaki/etik tutumlar arasında sayılabilir (Bond, 2016; Türk PDR-Der, 2013).

ÖRNEK OLAY

Örnek Olay: Mesleğe yeni başlayan psikolog Gül Hanım, kendisine başvuran danışanları anlamakta zorlanmakta, onlara yardım ederken hangi kuramsal yoldan gitmesi gerektiği, hangi tekniklerin danışanların sorunlarının çözümünde etkili olacağı konularında kararsızlıklar yaşamaktadır. Bu yüzden danışma sürecinde sık sık hatalar yapmakta, danışanların durumlarında bazen daha kötüye gidişler olduğunu gözlemlemektedir.

Çözüm: Aslında danışanlar ruh sağlıklarını danışmanlara emanet etmektedirler ki bu gerçek danışma hizmetinin ne kadar hassas verilmesi gerektiğini gösterir. Sağlıklarını emanet etmenin yanında danışanlar maddi kaynaklarının, zamanlarının bir kısmını da bu hizmeti almaya ayırırlar. Bu nedenle en doğru, en sağlıklı hizmeti sunmak ve insanların emeklerine saygılı olmak adına, mesleğin başlarında ve zorlanılan her durumda süpervizyon almaya önem vermek gerekir.

Bir psikoloğun/danışmanın, mesleki anlamda gelişimini sağlamak için hem meslektaşlarıyla sürekli olarak fikir alışverişinde bulunması (konsültasyon) hem de uzman meslek çalışanlarının gözetiminde (süpervizyon) hizmetlerini sürdürmesi gerekir.

Yasal Konularda Hukukun Üstünlüğünü Bilme: Terapi/danışma sürecinde, daha önce de değinildiği gibi, danışanın birini öldürdüğünü söylemesi, cinsel tacize veya şiddete uğradığını belirtmesi, madde kullanımı ve satışında bulunduğunu paylaşması gibi yasal konularla karşılaşılma olasılığı bulunmaktadır. Elbette danışanın güven duygusu ve mahremiyet bu sürecin vazgeçilmez bir ögesidir. Ancak hukuken karşılığı olan örneklerdeki paylaşımlarda psikolog/danışman inisiyatif kullanma yetkisine sahip değildir. Bu tarz bir paylaşımın gerçekliğini araştırmak veya ispatlamak ise asla danışmanın görevi değildir. Bu gibi konularda ahlaki/etik olarak yapılması gereken şey doğrudan yasal mercilerin bilgilendirilmesi (danışman kendi güvenliğini sağladıktan sonra danışanın bilgilendirilmesi ihmal edilmeden) ve hukuki sürecin başlamasıdır.

Yasada karşılığı olan durumlar nettir ve karar merci danışma odası değil devletin yasal birimleridir. Örneğin, özel olarak yürüttüğü terapi/danışma sürecinde bir danışman, birini öldürdüğünü dile getiren danışanın bunu bazı psikolojik problemlerinden dolayı yaptığı, bu yüzden ceza almasının uygun olmadığını düşünmesi ve bu durumu adli kurumlara nakletmemesi gibi bir durum asla kabul edilemez ve iş ahlakına uygun düşmez. Bu tür durumlarda yapılan yasal bilgilendirmenin ardından devletin kurumları devreye girer ve yine devletin görevlendiği kişiler (ruh sağlığı uzmanları, bilirkişiler, savcılar, hâkimler gibi) gerekli çalışmaları yürütür. Hatta gerektiğinde danışan-danışman ilişkisinde elde ettiği bu bilgilerle ilgili mahkeme tarafından çağırılması durumunda, danışman hem kayıtlarını mahkemeye vermek hem de çağrıya uyarak duruşmaya gitmek durumundadır. Bir psikoloğun/danışmanın mesleki ahlak/etik çerçevesinde hukukun üstünlüğünü bilmesi ve buna uygun davranışlar sergilemesi beklenir.

ÖRNEK OLAY

Örnek Olay: 10 yaşındaki bir danışan terapide, bir yakını tarafından cinsel istismara uğradığını, bu yaşadığını utandığı ve korktuğu için ablası haricinde kimseye anlatamadığını, zaten ablasının da kendisine inanmadığını dile getirmiştir. Bunları dinleyen psikolog/danışman, danışanın yalan söyleyip söylemediğini anlamaya çalışmak için neler yapabileceğini düşünmüş ancak ne yaparsa yapsın durumun gerçekliğinden bir türlü emin olamamıştır. Son olarak danışanın ablası ile görüşmüş o günden sonra danışan artık danışmaya getirilmemeye başlamıştır.

Çözüm: Konu anlatımında da değinildiği gibi, terapi/danışma sürecinde hukuki anlamda karşılığı olan böyle bir durumda bir danışman dedektifiğe soyunmamalı, kendisine böyle bir durum aktarıldığında doğrudan adli birimleri bilgilendirmelidir. Devletin kurumları ve buradaki uzmanlar durumun gerçekliğini araştırmalıdır. Belki de gerçekten çocuk yanlış bilgi vermektedir ancak etik olarak bunu danışman değil ilgili birimler ortaya çıkarmalıdır. Bir danışman, bu tarz durumlarda her zaman "ya doğruysa" şeklinde düşünmelidir. Kaldı ki örnek olayda da görüldüğü gibi, abla ile görüşülmesinin ardından çocuk sürece alınmıştır. Belki de çocuğun daha ciddi zararlar görmesinin yolu açılmıştır.

Bir psikoloğun/danışmanın terapi/danışma sürecinde yasal karşılığı olan bir durumla karşılaştığında kendisi karar verici konumda bulunmadan gerekli bilgilendirmeleri adli birimlere yapmalı, hukukun üstünlüğünü tanımalıdır.

Sonuç

Bir mesleğin saygınlığında en önde gelen kıstaslardan biri, hiç kuşkusuz, o meslek tarafından verilen hizmetlerin veriliş şekli ve meslek çalışanlarının ahlaki/etik ilkelere ne kadar uygun davranışlar sergilediğidir. Birebir çalışma konusu insan olan psikoloji alanında, ahlaki tavır ve davranışlar öncelikle hizmetin verildiği bireye olumlu şekilde yansıtacağı gibi, daha geniş manada toplumun o mesleğe bakış açısında da doğrudan etkili olacaktır. Bu manada, danışanın özel bilgilerinin gizli tutulması, danışanın kendi kararlarını verebilme öz gücüne güvenilmesi, zorlayıcı olmayıp gönüllüğe uygun davranılması, danışanların bireysel farklılıklarına duyarlı olunması, dinî/manevi değerleri görmezden gelmeyip bu olguların danışma sürecinin bir parçası hâline getirilmesi, danışanlarla farklı ilişkiler kurmayıp mesleğin kötüye kullanılmaması, topluma karşı sorumlu davranışlar sergilenmesi, meslekte gelişmeye açık olunması, hukukun üstünlüğünün bilinmesi tarzında açıklanan psikoloji dünyasının ahlaki/etik kurallarının varlığı meslekten beklenen amaçlara ulaşmada kıstas olacaktır. Aynı zamanda iş ahlakına uygun bu davranışlar etik ikilem durumlarında nasıl davranılması gerektiği konusunda meslek çalışanına en iyi kılavuz olacak, meslekte ahlaklı davranışların ne olduğu ve olmadığını netleştirdiği için buna uygun davranışlar sergilemeyenlerin tespit edilmesini sağlayacaktır. Diğer açıdan değişen toplumsal yapı içinde insan gereksinimleri ve beklentileri de değişim göstermektedir. Bu bakış açısından hareketle psikoloji alanının ahlaki/etik ilkelerinin değişen toplumsal yapı içinde sürekli gözden geçirilmesi, daima insanın faydası gözetilerek ilgili kuralların bilimsel çalışmalarla geliştirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, önemi sıklıkla vurgulanan alanın ahlaki/etik kurallarının meslekte yetişen kişiler tarafından özümlemesi için çalışmalar yapılmalıdır. Bu amaçla üniversitelerin lisans programında var olan meslek etiği derslerinin güçlendirilmesi, teorik anlatımların yanı sıra karşılaşılabilecek olası durumlara dair örnek vakaların çözümlenmesi vb. uygulamalar meslekte yetişen kişiler için ve hizmet alacaklar adına önem arz etmektedir.

ÖRNEK OLAY

Aşağıdaki durumlarda nasıl bir yol izlersiniz? Neler yaparsınız? Gerekçeleri ile tartışınız.

1. Yapılan psikolojik danışma görüşmesinde lisede öğrenim gören bir öğrenci size, sınıf arkadaşının uyuşturucu kullandığından bahseder.
2. Terapiye/danışmaya devam eden bir danışan sosyal medya hesabından size arkadaşlık isteği gönderdi.
3. Psikolog/danışman olarak bir öğrenciniz sizden psikolojik destek almak istediğini ilettili.
4. Şehit olaylarına karışmış bir terör örgütü üyesi cezası bitmiş ve cezaevinden çıkmış size psikolojik danışma almak için gelmiştir. Bu terör örgütünün düzenlediği saldırıda sizin de çok yakın bir aile bireyiniz hayatını kaybetmişti.
5. Eşyle aile danışmanlığı hizmeti almak için size başvuran bir danışanınız, sizin bekâr olduğunuzu öğrenince, bekâr biri olarak kendilerine nasıl yardımcı olabileceğinizi sordu, endişelerinden bahsetti.
6. Bir danışan, sizin daha önce hiç duymadığınız bir sosyal medya hesabı açmak istediğinden bahsetti ve bunun doğru olup olmayacağını size sordu.
7. Eşinden sözlü ve fiziksel şiddet gören bir danışan size, bunu yaşayanın sadece kendisi olmadığını, yaşadığı bölgede birçok kadının yoğun şiddete maruz kaldığını, onların hiç kimse tarafından bilinmediğini söyledi.
8. Daha önce kendisi gibi babasını kaybeden bir arkadaşının dua ve ibadet ederek sorununu aştığını söyleyen bir danışan size, kendisinin de dua ve ibadet etmesinin sağlıklı olup olmayacağını sordu.
9. Aynı problemten dolayı başka bir psikologdan/danışmandan destek aldığını öğrendiğiniz danışan tüm açıklamalarınıza rağmen, maddi durumu iyi olduğu için her iki danışmanla da görüşmeye devam etmek istediği konusunda ısrarcı oldu.
10. Yaptığınız görüşmede çocuk bir danışanınızın vücudunda sigara yanıkları olduğunu fark ettiniz. Çocuk seansta bunu babasının yaptığını anlattı.

Kaynakça

- Akın, A. ve Akın, Ü. (Ed). (2015). *Pozitif psikoloji*. Ankara: Nobel.
- Akyüz, N. ve Çapcıoğlu, İ. (2010). *Din sosyolojisi*. Ankara: Gündüz Eğitim.
- Allan, A. (2015). Ethics in psychology an law: An international perspective. *Ethics and Behavior*, 25(6), 443-457.
- Andersen, S. (2000). Fundamental human needs: Making social cognition relevant. *Psychological Inquiry*, 11(4), 269-276.
- Atkinson, R. L., & Atkinson, R. C. (1999). *Psikolojiye giriş* (çev. Y. Alagan). Ankara: Arkadaş.

- Ayten, A. (2012). *Tanrıya sığınmak: Dini başa çıkma üzerine psiko-sosyal bir araştırma*. İstanbul: İz.
- Berggren, I., Begat I., & Severinsson, E. (2002). Australian clinical nurse supervisors' ethical decision-making style. *Nursing and Health Sciences*, 4(1-2), 15-23.
- Bond, T. (2016). *Psikolojik danışmanlıkta etik ve yasal konular* (çev. B. Yeşilyaprak). Ankara: Nobel.
- Cevizci, A. (1993). *Felsefe Tarihi*. Ankara: Alfa.
- Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma kuram ve uygulamaları* (çev. Tuncay Ergene). İstanbul: Mentis.
- Demir, Ö. (1996). *İktisatta yöntem tartışmaları*. Ankara: Vadi.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2014). Türkiye'de Dini Hayat Araştırması. <http://www2.diyaret.gov.tr/StratejiGelistirme/Afisanlari/dinihayat.pdf> adresinden 23 Temmuz 2016 tarihinde edinilmiştir.
- Egan, G. (2004). *Psikolojik danışmaya giriş* (çev. F. Akkoyun). Ankara: Nobel.
- Ekşi, H., Kaya, Ç. ve Çiftçi, M. (Ed.) (2016). Maneviyat ve psikolojik danışmanın kuramsal çerçevesi. *Manevi yönelimli psikoterapi ve psikolojik danışma içinde* (s.11-24). İstanbul: Kaknüs.
- Ergene, T. (2004). Psikolojik danışmada etik ikilemler: Etik karar verme süreci. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(15), 49-55.
- Folkman, S. (1997). Positive psychological states and coping with severe stress. *Social Science and Medicine*, 45(3), 1207-1221.
- Geçtan, E. (2012). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul: Metis.
- Girgin, G. (2014). Çağdaş eğitim sistemlerinde öğrenci kişilik hizmetleri ve rehberlik. A. Kaya (Ed.), *Rehberlik ve psikolojik danışma içinde* (s.1-33). Ankara: Anı.
- Güler-Aydın, Ö. (2011). *Yaşamı sürdürmede dini inancın rolü*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güngör, E. (1995). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. İstanbul: Ötüken.
- Hackney, H. ve Cormier, S. (2008). *Psikolojik danışma ilke ve teknikleri: Psikolojik yardım süreci el kitabı* (çev. T. Ergene ve S. Aydemir Sevim). Ankara: Mentis.
- Han, H. (2015). Virtue ethics, positive psychology, and a new model of science and engineering ethics education. *Science and Engineering Ethics*, 21, 441-460.
- Ivey, A. E., Ivey, M. B., Myers, J. E., & Sweeney, T. J. (2013). Çok kültürel psikolojik danışma ve rehberlik. Fidan Korkut Owen (Ed.), *Gelişimsel psikolojik danışma ve rehberlik içinde* (çev. Ö. Tagay, s.263-298). Ankara: Türk PDR Derneği Yayınları.
- Koç-Yıldırım, P. (2014). *Ergenlerde psikolojik dayanıklılık ile benlik kurgusu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kolay-Akfer, S. (2012). Farklı kurumlarda çalışan psikolojik danışmanların yaşadıkları etik ikilemler ile bu ikilemler karşısındaki tutum ve davranışları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3), 1791-1812.
- Koocher, G. P., & Keith-Spiegel, P. (2008). *Ethics in psychology and the mental health professions: Standards and cases*. New York: Oxford University Press.
- Köse, A. (2005). *Freud ve din*. İstanbul: İz.

- Kuzgun, Y. (2000). *Meslek danışmanlığı: Kuramlar uygulamalar*. Ankara: Nobel.
- Leahy, L. R. (2007). *Bilişsel terapi ve uygulamaları* (çev. H. Hacak, M. Macit ve F. Özpilavcı). İstanbul: Litera.
- Taşdan, M. ve Yalçın, İ. (2007). Psikolojik danışma ve rehberlikte etik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 99-107.
- Tekerek, İ. (2007). Aristoteles'te etik. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 8, 91-105.
- Tosun, H. (2005). Sağlık bakımı uygulamalarında deneyimlenen etik ikilemlere karşı hekim ve hemşirelerin duyarlılıklarının belirlenmesi. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Türk Psikologlar Derneği. (2004). *Etik yönetmeliği*. <https://www.psikolog.org.tr/turkey-code-tr.pdf> adresinden 17 Temmuz 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği. (2013). *Psikolojik danışma ve rehberlik alanında çalışanlar için etik kurallar*. <http://www.pdr.org.tr/userfiles/file/etikkurul.pdf> adresinden 17 Temmuz 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Şahin, C. (2015). Eğitim sürecinde öğrenci kişilik hizmetleri ve rehberlik. M. Güven (Ed.), *Rehberlik ve psikolojik danışma* içinde (s.2-46). Ankara: Anı.
- Webber, J. (2103). Character, attitude and disposition. *European Journal of Philosophy*, 23(4), 1082-1096.
- Westgate, C. E. (1996). Spiritual wellness and depression. *Journal of Counseling and Development*, 75, 26-35.
- Yavuz, K. (1988). Günümüzde din psikolojisi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 252-266.
- Yeşilyaprak, B. (Ed.). (2011). *Mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığı: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegem.

İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ

- Allan, A. (2015). Ethics in psychology an law: An international perspective. *Ethics and Behavior*, 25(6), 443-457.
- American Psychological Association. (2010). *Ethical principles of psychologists and code of conduct*. Retrieved July 18, 2016, from <https://www.apa.org/ethics/code/principles.pdf>.
- Bond, T. (2016). *Psikolojik danışmanlıkta etik ve yasal konular* (çev. B. Yeşilyaprak). Ankara: Nobel.
- Eren-Gümüş, A. ve Gümüş, M. A. (2013). *Psikolojik danışmada etik ve hukuk*. İstanbul: Seçkin.
- Çetinkaya, R. (2014). *Psikolojik danışmada etik ve yasal konular*. Bursa: Aktüel.
- Jamieson, D. (2015). *Distant strangers: Ethics, psychology, and global poverty*. New York: Cambridge University Press.